

Carmen-Gabriela PAMFIL

(24 iunie 1950, Huși – 25 mai 2017, Iași)

Carmen-Gabriela Pamfil a terminat liceul „Cuza-Vodă”, din Huși, cu rezultate remarcabile¹ și a ales să studieze într-un alt domeniu decât cele practicate în familie: limba și literatura română. Studentă eminentă în perioada 1969–1973, a absolvit Facultatea de Litere din Iași cu rezultate care i-au adus postul de filolog la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor. În anul universitar 1985–1986

urmează studii postuniversitare. Se înscrie la doctorat, redactând teza în perioada 1978–1983. Inițial, titlul tezei se referea la studiul manuscriselor din secolul al XVIII-lea, pe care, ca tânăr doctorand, a început să le cerceteze cu râvnă, până când, în contextul abuzurilor vremii, i-au fost retrase și a trebuit să abordeze o nouă temă. Reîncepe cercetarea scriind *Concepția lingvistică a lui Timotei Cipariu*, teză la care lucrează asiduu, căci timpul care rămăsese era scurt. În 1983 i se acordă titlul de doctor în filologie. Un an mai târziu publică primul volum al uneia din cele mai dificile ediții critice din lingvistica românească, Timotei Cipariu, *Opere*, I (cu un studiu introductiv de Gavril Istrate), apoi *Opere*, II, în 1992 (cu o prefață de Mioara Avram). Imediat după susținerea tezei, în 1984, după o muncă susținută și ani de studiu intens sub îndrumarea savantului G. Ivănescu, semnează alături de acesta ediția critică *Opere alese. Teoria limbii*, de Alexandru Philippide.

---

¹ A intrat în tradiția liceului respectiv ca numeroasele personalități din diferite domenii, din țară și din străinătate, care au trecut prin băncile sale, să ocupe un loc de seamă în panoul special, unde regăsim și fotografia cercetătoarei Carmen-Gabriela Pamfil.

Deși are deja merite incontestabile, ocupă timp de optsprezece ani, în Centrul de cercetare la care lucrează susținut și pentru *Dicționarul limbii române*, doar un post de cercetare mic și prost plătit (filolog 1973–1983; filolog principal 1983–1991). Va fi promovată cercetător științific III (1991–1996), în cadrul aceleiași instituții (devenită în 1990 Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”), apoi avansată pe postul de cercetător științific II (1996–2001) și abia în 2001, după aproape trei decenii de activitate, la vârsta de cincizeci de ani, va deveni cercetător științific I.

Lingvistica și filologia românească îi datorează o seamă de ediții critice și monografii care rămân repere și pe care Carmen Pamfil le-a realizat ca specialist în lingvistică și filologie românească, istoria lingvisticii și filologiei europene, lexicografie, lexicologie. După lucrările amintite, au urmat: volumul Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe* (1992–1993) (editat alături de un nucleu de specialiști de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”) (1994), A. Philippide, *Știința noastră. Cum știm. Cum ar trebui să știm. Starea psihologică* (alături de G. Ivănescu; cu o postfață de Al. Andriescu) (2006), *Istoria limbii române*, de Alexandru Philippide (alături de G. Ivănescu; aici cooptează și un cercetător din generația nouă, Luminița Botoșineanu) (2011); *Alexandru Philippide* (2008), scrisă în plină maturitate științifică, în care, pe lângă analiza operei și personalității marelui lingvist, Carmen Pamfil sintetizează și duce mai departe unica doctrină lingvistică românească, cea a lui A. Philippide – G. Ivănescu; *Timotei Cipariu – lingvist și filolog* (2009).

În lexicografie, Carmen-Gabriela Pamfil rămâne un reper prin activitatea sa în cadrul Departamentului de lexicografie–lexicologie, ca redactor și revizor la *Dicționarul limbii române* al Academiei, prin articolele de mare calibrul, dar și prin cuvintele impresionante ca întindere și grad de dificultate, precum verbul *a vrea* (totuna cu *a voi*) (la care, o vreme, a colaborat cu cercetătorul Ioan Oprea, apoi cu o tânără cercetătoare, pe atunci aflată la începutul carierei, Elena Tamba), apoi prepoziția *la*, verbul *a vorbi* (totuna cu *a vorovi*) și familia de cuvinte aferentă. De asemenea, ca lexicograf, Carmen Pamfil a creat o echipă formată din Ioan Oprea, Victoria Zăstroiu și Rodica Radu, cercetători la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, a lucrat la principiile de redactare și a însuflețit continui *Noul dicționar universal al limbii române* (2006), apărut în cinci ediții (din care a redactat o mare parte, și anume intervalul L–S). În 2010 publică în aceeași formulă *Dicționarul universal ilustrat al limbii române*.

Magiștrilor pe care i-a urmat le-a oferit ediții critice, monografii, studii. Mai mult, în jurul ei s-au organizat în Institut două colocvii importante: unul de mai mică întindere, dar consistent, „Alexandru Philippide – 150 de ani de la naștere” (publicat în „Philologica Jassyensia” – 2009), și altul internațional, de mare anvergură, „G. Ivănescu – 100 de ani de la naștere” (publicat sub coordonarea sa ca număr special al revistei „Anuar de lingvistică și istorie literară” – 2013).

Carmen-Gabriela Pamfil s-a stins pe 25 mai 2017, de Înălțare, tot într-o zi de sărbătoare, cum s-a și născut. A revărsat cu multă generozitate, din prea-plinul pe care îl avea, celor din jurul său. Cumva paradoxal, deși a fost atât de discretă și a respins

orice emfază publică, se impune ca o autoritate, un reper în cercetare și un model uman. Dacă magiștrilor le-a fost un discipol-model, celor din generația care a avut șansa să se formeze în jurul ei le-a fost un maestru-model față de care, la rândul lor, aceștia au o *obligatio*. În lumea lingvisticii și a filologiei românești, în cultura română, locul său este foarte bine definit pentru totdeauna.

Un necrolog *Un destin istoric – Puterea caracterului, a minții și a sufletului: Carmen-Gabriela Pamfil*, scris de Mioara Dragomir, a fost publicat în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»”, XVIII, nr. 2, p. 27–29 și un altul, *Carmen Pamfil (24 iunie 1950 – 25 mai 2017)*, semnat Luminița Botoșineanu, a apărut în „Philologica Banatica”, nr. 1/2018, p. 189–192.

A. PHILIPPIDE ȘI G. IVĂNESCU – CORIFEII ȘCOLII LINGVISTICE IEȘENE*

CARMEN-GABRIELA PAMFIL

Puține sunt școlile științifice care au reușit să dăinuie peste veac în spațiul cultural românesc¹. Singulară, în acest sens, pare a fi Școala lingvistică ieșeană, creată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor în jurul doctrinei și personalității lui Alexandru Philippide, care continuă să existe și să se dezvolte, ca preocupări, concepție, metode, spirit, până în zilele noastre, grație, se înțelege, vitalității operei magistrului, dar și calităților excepționale ale unor discipoli, între care cel mai fidel și aplicat a fost G. Ivănescu². Fără efortul și perseverența acestuia, doctrina lui Philippide ar fi astăzi doar un episod din istoria lingvisticii românești. Prin opera lui Ivănescu, ea a tins să se impună ca „un punct de vedere românesc în teoria limbii” (Ivănescu 1983a: 87). Din păcate, puțini au fost colegii și elevii lui G. Ivănescu care să i se alăture în acest demers, situație resimțită în tot dramatismul ei de temerarul cercetător: „Aceasta a fost tragedia vieții mele – mărturisirea savantul –; faptul că am fost obligat să reprezint singur timp de aproape o jumătate de veac doctrina lui Philippide despre limbaj cu îmbunătățirile pe care i le-am adus (modificări sau completări). Era o direcție de idei total ignorată sau

---

* Textul de față reprezintă capitolul final al monografiei *Alexandru Philippide*, București–Chișinău, Editura Litera Internațional SRL, 2008, p. 183–194.

¹ Vezi Patapieviți 2007. Se impune însă o precizare. Direcțiile și programele de cercetare inițiate încă de la fondare de Societatea Academică, devenită ulterior Academia Română, nu au fost nicicând abandonate. Recentele realizări ale marilor proiecte (dicționare, gramatici, atlase lingvistice, colecții de documente, ediții de texte vechi și moderne, culegeri de folclor etc.), unele inițiate cu mai bine de 100 de ani în urmă, se datorează în special cercetătorilor din institutele academice, înființate după 1950, tocmai pentru a elabora aceste lucrări, coordonate de academicieni.

² Iată portretul spiritual al lui G. Ivănescu, schițat de Iorgu Iordan, fostul său profesor, la rândul lui, elev al lui Philippide: „G. Ivănescu este, incontestabil, unul dintre marii noștri lingviști, și nu numai, în comparație cu cei de astăzi. Pe aceștia îi întrece prin marea sa erudiție, care îl apropie de Hasdeu și de Philippide. Cu cel dintâi seamănă și prin bogăția și raritatea problemelor lingvistice care îl preocupă. Nu există aproape nici o ramură a lingvisticii care să nu-l fi atras și să nu-l fi determinat să abordeze una sau alta dintre problemele supuse discuției. La aceste calități, rare, în general, aș adăuga una, și mai rară, poate, și anume: originalitatea ideilor, care, câteodată, surprinde și chiar derutează, dar nu trebuie să uităm că știința, în general, progresează tocmai prin noutatea punctelor de vedere ale slujitorilor ei” (Omăgiu 1983: 29).

trecută sub tăcere, nu din rea-credință, ci din convingerea că ea nu reprezintă adevărul” (Ivănescu 1983a: 92–93). Și pentru a demonstra valoarea excepțională a operei profesorului său, de care era absolut convins, și-a dedicat întreaga viață, cu credința că adevărurile doctrinei Philippide – Ivănescu vor fi înțelese și acceptate, în timp. Era conștient, în același timp, că această teorie este perfectibilă, că „are nevoie să fie completată, dezvoltată, prelungită”, că urmează „să se tragă din afirmațiile lui Philippide toate consecințele neformulate sau negândite de acest învățat, toate implicațiile acestor afirmații” (Ivănescu 1984: XLIV). Știa, de asemenea, că doctrina Philippide – Ivănescu, care operează, ca orice teorie, și cu ipoteze ce induc oarecare scepticism, are deocamdată puțini adepți, dar, în același timp, nici nu are adversari redutabili, căci majoritatea celor care au respins-o nu au argumentat nicicum atitudinea lor, ci mai curând au ignorat-o. Pentru a face cunoscută lumii științifice „adevărata direcție antropologistă” reprezentată de Școala lingvistică ieșeană, Ivănescu a imaginat un posibil proiect de cercetare, ce viza ameliorarea lingvisticii mondiale, aflate – după părerea sa – în derivă: „Oare după curentele lingvistice [structuraliste] din ultimii 50 de ani, care s-au opus explicării limbii prin om, nu este cazul ca lingvistica mondială să adopte punctul de vedere despre care am vorbit mai sus? Dar pentru asta trebuie munca mai multor oameni care să se dedice cu trup și suflet acestui scop. Poate că se va găsi o asemenea echipă și că ea va fi alcătuită la început numai din români. Ar fi nu numai un succes al meu, ci și al lingvisticii române și, în primul loc, un succes al adevărului și rațiunii” (Ivănescu 1983a: 94). Ideea revine și în monografia *Viața și opera lui Alexandru Philippide*: „Am convingerea că opera lui Philippide cuprinde concepția lingvistică cea mai de seamă pe care a dat-o poporul român până astăzi și că această concepție poate determina o îmbunătățire a lingvisticii mondiale contemporane, care prezintă atâtea deficiențe, și tocmai în domeniul la care se referă concepția lingvistică a lui Philippide. Dar dacă așa stau lucrurile trebuie să ne propunem de a aduce la cunoștința lingviștilor străini aceste concepții. Va fi aceasta un frumos program de muncă al lingvisticii române viitoare” (Ivănescu ms.: VI).

Dacă pentru constituirea unei școli științifice condiția esențială este fundamentarea teoretică a propriilor direcții de cercetare, pentru ființarea și progresul ei, rolul decisiv revine discipolilor. G. Ivănescu, atras de problemele de teorie și de filozofie a limbajului, și-a conturat doctrina odată cu elaborarea primelor studii și a continuat meditațiile asupra aspectelor generale ale limbii tot restul vieții, în studii (ample) și articole, pe diverse teme: *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică* (1938), *Problemele capitale ale vechii române literare* (1948), *Curs de sintaxa limbii române moderne* (1948), *Gramatica și logica* (1963–1964), *La formation des langues romanes occidentales* (1968), *Les lois fondamentales de l'évolution linguistique* (1967), *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie* (1972), *Istoria limbii române* (1980), *Die Erzeugung der Rede* (1981) și altele. Numeroase texte, redactate provizoriu sau parțial, precum

*Tratat de lingvistică generală, Naturalism și idealism în lingvistică, Natura și cauza schimbărilor fonetice, Adevăr și eroare în fonologia contemporană, Istoria doctrinelor sintactice, Teoria cazurilor, Die Grundzüge der anthropologischen Sprachwissenschaft*³ etc. tratează în special probleme de teorie a limbii și de lingvistică generală. În toată opera sa, Ivănescu a avut ca sursă predilectă lucrările lui Philippide, pe care le-a cercetat în cele mai mici detalii și le-a fructificat ca fundament al gândirii sale lingvistice. Ideile lui Philippide revin în mai toate textele ivănesciene, acceptate ca atare sau corectate ori respinse cu argumentația necesară, încercându-se cu sensuri noi, rezultate din aprofundarea doctrinei și din reinterpretarea faptelor de limbă sau din extinderea perspectivei de cercetare, în acord și cu unele teorii mai noi sau mai vechi. Mai mult, pentru a impune în contemporaneitate doctrina lui Philippide, dar și pentru a facilita înțelegerea corectă a unor probleme ieșite din preocupările specialiștilor, fiind considerate desuete sau perimate, Ivănescu a redactat câteva studii monografice, între care: *Alexandru Philippide (1859–1933). Omul și opera* (1965), *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului* (1984), *Viața și opera lui Alexandru Philippide și alte câteva*⁴.

Pentru G. Ivănescu, lingvistica antropologică a lui Philippide reprezintă „o sinteză lingvistică mai cuprinzătoare decât toate cele din trecut și de astăzi” (Ivănescu 1984: XLVI). Ea explică limba prin om, în integralitatea lui, fizic și spiritual, „mai mult decât s-a făcut oricând” (*ibidem*). Este adevărat că în ultimele decenii ale secolului trecut, în lingvistica eliberată de structuralismul rigid (care acorda totală autonomie limbii), s-a creat o nouă direcție antropologică, al cărei promotor, Eugeniu Coșeriu, a elaborat o doctrină de sorginte idealistă, care insistă asupra funcției de comunicare a limbajului și asupra alterității actului vorbirii, așadar pe cu totul alte fundamente și cu raționamente diferite, oferind astfel o viziune foarte deosebită de aceea a lui Philippide și Ivănescu⁵. Cum însă științele spiritului și, în general, disciplinele umaniste nu operează cu adevăruri unice, absolute, ci cultivă chiar abordări și soluții diferite ale cunoașterii, uneori complementare, de multe ori însă contradictorii și chiar incompatibile (excluzând, firește, erorile și viciile de metodă), teoria lui Philippide cu amendamentele formulate de Ivănescu se dovedește a fi la fel de interesantă, la fel de adevărată și de aceea necesară pentru înțelegerea limbajului uman, în complexitatea sa.

³ Manuscrisele lui G. Ivănescu, însumând peste 50 000 de foi, se află la Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române, fondul G. Ivănescu.

⁴ Vezi și Ivănescu 1982, Secțiunea *Lucrări în pregătire (redactate provizoriu sau parțial)*.

⁵ Vezi, între altele, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, 1997. Ioan Oprea, în *Elemente de filozofia limbii*, p. 163–181, surprinde anumite aspecte diferențiatore dintre doctrina lingvistică a lui Philippide – Ivănescu și doctrina lui Eugen Coșeriu, încercând și o conciliere a unor puncte de vedere aparent divergente (vezi și *Originea și condițiile schimbării lingvistice*, în „Analele Universității «Ștefan cel Mare», Suceava”, A. Lingvistică, Tomul XII, nr. 2, 2006, p. 89–104.

G. Ivănescu a fructificat în studiul limbii implicațiile și consecințele doctrinei lui Philippide, sintetizând, în spiritul profesorului său, concepții vechi și moderne asupra limbajului. Opera lingvistică a lui G. Ivănescu se distinge, la rândul ei, prin erudiție și originalitate, în care este cultivată și dusă mai departe tradiția românească și europeană. Pentru amatorii de noutăți absolute, faptul poate părea paradoxal, dat fiind că, ori de câte ori a avut ocazia, Ivănescu a recunoscut dependența concepției sale, până la identitate în multe privințe, față de doctrina magistrului său, A. Philippide, în primul rând, dar și față de alte modele conceptuale pe care și-a structurat gândirea, prin enunțuri ca acesta: „Concepția mea despre limbaj în general pleacă din tradiția lingvistică românească, anume din cea creată de A. Philippide, iar cea despre latina populară, limbile romanice și limbile indo-europene de la concepții, adesea respinse de lingviștii contemporani structuraliști și generativiști, ca cea a lui G. Devoto despre latina populară, cea a lui H. Hirt despre originile morfomelor⁶ indo-europene etc., cele ale lui G. Ibrăileanu și A. Philippide despre originile limbii literare române, cea a lui J. Vendryes despre limba poetică etc.” (Ivănescu 1983b: 6); tot așa își definește concepția fonetică, una dintre cele mai interesante din câte s-au formulat vreodată, și metodologia aplicată în acest domeniu, „care pleacă [de asemenea] din cea a lui Philippide, dar posedă și aspecte personale, [și acestea] inspirate de A. Meillet și A. Cuny” (*ibidem*: 6–7). La fel de categoric se delimitează, asemenea lui Philippide, de teoriile avansate de predecesori sau de contemporani, autohtoni sau străini – nu are importanță –, cei doi cercetători români considerându-se îndreptățiți să aibă un cuvânt de spus, fără complexe și inhibiții, în lumea științifică. În același timp, ambii își precizează fără echivoc propriile contribuții, sub aspectul noutății în domeniul cercetat. Creată în plină epocă structuralistă, doctrina lingvistică a lui G. Ivănescu reprezintă (caracterizarea îi aparține), pe de o parte, o sinteză între pozitivismul, determinismul, naturalismul și idealismul ce s-au manifestat în Europa până prin anii 1930, iar, pe de altă parte, o modelare originală a structuralismelor occidentale, de pe o poziție preponderent antropologistă. Noutățile sunt sever cenzurate și acceptate numai în măsura în care constituie un factor de progres științific. În acest sens, Ivănescu promovează și un structuralism „mentalist” în sintaxă și morfologie și unul „articulatoriu” în fonetică. Structuralismul ivănescian admite, pe lângă sistemul lingvistic, și un sistem articulatoriu, exterior limbii, aparținând naturii, căreia el nu-i contestă „posibilitatea de a alcătui sisteme” (Ivănescu 2000: 13). De aceea, opozițiile (distincțiile) fonetice există – în concepția lui Ivănescu – „nu pentru că le impun cuvintele, ci pentru că le impun organele articulatorii” (*ibidem*). Esența doctrinei lui Ivănescu se fondează – în prelungirea gândirii lui Philippide – pe următoarele aserțiuni: „Schimbările fonetice [care pentru el sunt de natură fiziologică, mecanică, și nu fonologică, schimbările fonologice fiind ulterioare și

⁶ Ivănescu utilizează, după lingvistul american Joshua Whatmough, termenul *morfom* „formă gramaticală” în locul încetățenitului *morfem*, modelat după *fonem* (vezi Ivănescu 2000: IX).

reprezentând «consecința producerii schimbării fonetice» (Ivănescu 1984: XXXVIII)] și cea mai mare parte din schimbările semantice, la care cuprindem și pe cele sintactice [ambele aparținând gândirii, psihicului, culturii] se explică prin factori exteriori limbii, exteriori sistemului lingvistic – iar articulația este exterioară sistemului lingvistic propriu-zis –, și anume prin schimbări în bazele limbii, prin schimbări în om. Limba se schimbă întâi de toate pentru că se schimbă omul fizic, psihic și spiritual. Aproape orice schimbare a limbii este reflexul unei schimbări în una din bazele sale, adică în om, considerat ca organe articulatorii, ca psihic, ca spirit (Ivănescu 1984: XLIV; cf. și *ibidem*: XXXIX–XL). Din această perspectivă, Ivănescu consideră că lingvistului îi revine sarcina să urmărească procesul de adaptare a sistemului lingvistic, mereu modificat de factori exteriori distrugători, la gândirea care își cere numaidecât expresia, și anume o expresie cât mai comodă și mai clară” (Ivănescu ms.: 425).

Atât Philippide, cât și Ivănescu au aplicat principiul celor două baze la studiul istoriei limbii române și a poporului român, dar din evoluția fonetică, morfo-sintactică și lexicală au tras concluzii sensibil diferite în legătură cu câteva probleme esențiale: Philippide susținea originea sud-dunăreană a românilor, pe arii de intensă romanizare, Ivănescu, originea sud- și nord-dunăreană a acestora; Philippide vorbește despre un teritoriu restrâns, locuit de o populație relativ unitară din punct de vedere somatic⁷, Ivănescu lărgeste teritoriul și admite un amestec etnic timpuriu; Philippide propune ca dată a separării dialectelor românești secolele al VI-lea – al VII-lea, Ivănescu, mult mai târziu, prin secolele al XII-lea, al XIV-lea și al XV-lea; apar de asemenea, cronologizări diferite ale unor fenomene fonetice etc. Rezultatele diferite de ale lui Philippide la care a ajuns Ivănescu în *Istoria limbii române* nu se datorează numai surselor mai bogate și mai variate⁸ la care a recurs acesta din urmă, elaborându-și lucrarea după mai bine de o jumătate de veac, ci și unor reevaluări doctrinare. În principiu, Ivănescu susține că „baza de articulație și baza psihologică nu sunt, la un popor oarecare, unitare (nici Philippide nu vorbea despre rase pure), ci un conglomerat de mai multe baze de articulație și baze psihologice” (Ivănescu 1984: XXXIV). De aici, rezultă pentru Ivănescu că „sistemul fonetic al unui popor trebuie considerat un rezultat al cumulării sistemelor fonetice impuse de rasele alcătuitoare” (*ibidem*: XXXVII). Mai mult – precizează Ivănescu –, „în cadrul aceleiași rase, nu poate exista o identitate perfectă de bază articulatorie [...], ci numai amestecuri de frânturi de rase, amestecuri în care predomină un anumit tip rasial sau anumite tipuri rasiale, fapt confirmat de cercetările antropologice” (*ibidem*).

⁷ Vezi Philippide 1925: 251–252, Philippide 1928: 306, 342–344 și 383–384; Ivănescu 1984: XXX, nota 30.

⁸ Și cu acest prilej, Ivănescu se dovedește un unificator de direcții, în cercetarea istoriei limbii române de astă dată. Aici el valorifică și numeroase idei aparținând lui Ov. Densusianu, S. Pușcariu și alții, respinse sau ignorate de Philippide.

Pe Ivănescu l-au preocupat și durata de adaptare a unei limbi la o bază articulatorie și la o bază psihică străine⁹, aspect neglijat de Philippide în cercetarea procesului de formare a limbii române din latină, și, în mod deosebit, stabilirea perioadelor favorabile manifestării acestor baze, căci, din punctul lui de vedere, „adaptarea limbii la baza articulatorie și la cea psihică nu se petrece oricând” (Ivănescu 1984: XLI). Sub influența lui A. Meillet, lingvistul ieșean apreciază că este nevoie de câteva secole pentru a se produce un asemenea proces și susține că baza articulatorie nu se manifestă într-o limbă decât în anumite împrejurări. În *Istoria limbii române*, Ivănescu propune o explicație sociologică, inspirată tot de Școala franceză, în care structura socială și tipul economic al colectivităților sunt factori determinanți în adaptarea latinei populare la bazele articulatorii ale popoarelor din Imperiu¹⁰. Faptul că sclavagismul, societate deschisă, cu economie de schimb, permitea circulația oamenilor, a făcut ca provincialii să imite latina cuceritorilor; în acest caz, ei vorbeau o latină în care nu se manifestau bazele lor articulatorii și psihologice. Dimpotrivă, aceste baze ale limbii s-au manifestat în Evul Mediu (în Occident) și în comunități de tip gentilic (în Dacia), tipuri social-economice închise, cu economie naturală, în care vorbitorii nu au mai venit în contact cu agenții romanizatori. În epoci deschise (precum sclavagismul și capitalismul, care pentru Ivănescu reprezintă același tip social-economic) nu se produce adaptarea unei limbi la baza articulatorie, decât în aspectul ei popular¹¹. Altfel se petrec lucrurile cu baza psihologică (sau spirituală); aceasta se manifestă în limbă oricând, indiferent de condițiile social-economice. De aceea, în cercetarea istoriei unei limbi, esențială rămâne problema determinării perioadelor de manifestare a bazei articulatorii: „Schimbările hotărâtoare în formarea unei limbi noi sunt însă cele fonetice, iar nu cele morfotice și sintactice. O limbă devine de nerecunoscut dacă se schimbă mult sub aspect fonetic” (Ivănescu 2000: 9; cf. și Ivănescu 1984: XLII). Urmează, așadar, că în istoria unei limbi au existat etape de intensă sau chiar de totală schimbare fonetică și etape de schimbare lentă sau de relativă stagnare. Ele erau rezultatul manifestării unor tendințe. „Dar aceste tendințe nu erau ale limbii, ci ale indivizilor vorbitori” (Ivănescu 1984: XLI).

Doctrina lui Philippide conține și idei învechite, și erori, unele corectate de autor de la o lucrare și de la o etapă la alta, mai toate semnalate și emendate de Ivănescu, în opera căruia se află, de asemenea, idei criticabile sau greu de admis. Aceasta este soarta oricărei doctrine și, în general, condiția oricărui demers intelectual. Erorile vor fi eliminate, în timp, de la o generație la alta de cercetători, iar unele aspecte vor fi îmbunătățite prin adoptarea unor idei aparținând și altor lingviști români, precum Ov. Densusianu și S. Pușcariu,

⁹ Vezi Ivănescu 1940-1941: 181–188 (și Ivănescu 1983b: 198–218), Ivănescu 1968: 303–310 și Ivănescu 2000: 5–10.

¹⁰ Vezi și Ivănescu 1961: 361–373.

¹¹ Vezi Ivănescu 2000: 11, și *Ivănescu* 1950: 15–19.

respinse de Philippide. O primă sinteză a moștenirii noastre lingvistice a făcut G. Ivănescu, în special în *Istoria limbii române*, în care a reușit să unească „într-un singur curent cele trei școli lingvistice principale din țara noastră” (p. VIII).

Important rămâne faptul că A. Philippide și G. Ivănescu au creat fundamentul, un punct de vedere românesc¹² în lingvistică, cercetând limbajul uman și limba română ca obiect universal de cunoaștere. Ei și-au edificat opera, valorificând tradiția românească și europeană, în ceea ce au considerat adecvat propriului lor mod de înțelegere a realității lingvistice. Procedând astfel, au încercat să asigure lingvisticii românești un loc în lingvistica lumii. Comunitatea lingvistică este chemată să-și exprime, la rândul ei, un punct de vedere față de doctrina Philippide – Ivănescu, să și-o asume sau să o respingă, nu înainte de a o cunoaște însă. Iar lumea lingvistică înseamnă și fiecare dintre noi. Satisfacția unui asemenea demers se întrevede a fi deplină. „Ca și Anteu, din legenda greacă, care capătă forțe noi la contactul cu pământul, așa și lingviștii români se vor simți înviorați, împuterniciți, înnoiți la contactul cu această operă științifică de o mare forță de gândire și de o mare originalitate, și vor ști să admire mereu pe omul care a creat-o” (Ivănescu ms.: 12).

Dacă G. Ivănescu rămâne deocamdată singurul continuator al lingvisticii teoretice a lui A. Philippide, numeroși alți lingviști, elevi ai lui Philippide și elevi ai elevilor lui Philippide, și-au însușit, mai mult sau mai puțin integral, doctrina magistrului, pentru a o aplica în studiile lor lingvistice. Și nu numai la Iași. Adepți ai Școlii lingvistice ieșene au profesat și profesază și în alte centre culturale, precum Timișoara, București¹³, Suceava. Chiar și când s-au îndepărtat de concepția sau de preocupările specifice Școlii de la Iași, cercetătorii formați în climatul acesteia au cultivat, ca aspirație constantă, spiritul impus de corifeii ei: „îndrăzneală în abordarea unor teme de cercetare majore, spirit critic, prudență și autoexigență, acribie filologică și obiectivitate în interpretarea documentelor de limbă, tendință spre exhaustivitate, îmbinare armonioasă între acumularea de material factual și căutarea de soluții teoretice convenabile” (Munteanu 2005: 9–10).

---

¹² Această doctrină este românească numai întru cât a fost creată în România; ca obiect, ea vizează universalitatea, fiind gândită de autori ca o viziune generală asupra limbajului uman, cu aplicabilitate la studiul oricărei limbi din lume. Dar și atunci când au studiat limba română, cei doi savanți și-au conceput cercetarea ca obiect de reflecție pentru comunitatea lingviștilor de pretutindeni. (De altfel, relația național – universal în cultură ar trebui concepută întotdeauna ca subiect (creator), prin forța lucrurilor, național (local) – obiect de studiu universal, în beneficiul întregii omeniri; vezi Eugen Coșeriu, *Deontologia culturii*, în *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXXIII, 1992–1993, A. Lingvistică, Iași, 1993, p. 176).

¹³ La București, Ion Gheție, reprezentant al Școlii clujene, dar și bucureștene, de lingvistică, a valorificat (în *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975) teoria ivănesciană a dialectelor (variantelor) literare, dezvoltată în *Problemele capitale ale vechii române literare*, impunând-o ca principiu fundamental în cercetarea limbii române literare.

BIBLIOGRAFIE

- Ivănescu 1940–1941 = G. Ivănescu, *Noțiunea de română primitivă (Urrumänisch)*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, VII–VIII, p. 165–188.
- Ivănescu 1950 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, extras din „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, XIII–XIV (1946–1947), p. 403–448.
- Ivănescu 1961 = G. Ivănescu, *O nouă teorie despre formarea limbilor romanice și despre cauza schimbărilor fonetice*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, V, nr. 2, p. 361–373.
- Ivănescu 1968 = G. Ivănescu, *La formation des langues romanes occidentales*, în *Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas, Madrid, 1965*, I, Madrid, p. 303–310.
- Ivănescu 1982 = G. Ivănescu, *Lucrări științifice*, Iași.
- Ivănescu 1983a = *Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, în *Omagiu 1983*: 61–94.
- Ivănescu 1983b = G. Ivănescu, *Lingvistică generală și românească*, ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țăra, Timișoara, Editura Facla.
- Ivănescu 1984 = G. Ivănescu, *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*, studiu introductiv la Alexandru Philippide, *Opere alese. Teoria limbii*, București, Editura Academiei.
- Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, Iași, Editura Junimea.
- Ivănescu ms. = G. Ivănescu, *Viața și opera lui Alexandru Philippide*, ms. la Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române, fondul G. Ivănescu.
- Munteanu 2005 = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom.
- Omagiu 1983 = **Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Patapieviți 2007 = Horia-Roman Patapieviți, *Despre idei & blocaje*, București, Editura Humanitas.
- Philippide 1925, 1928 = A. Philippide, *Originea românilor*, vol. I. *Ce spun izvoarele istorice*, vol. II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața Românească” S.A.